

ARCHITEKTURA MODERNISTYCZNA – RÓWNOŚĆ WOBEC IDEII

Jerzy Cibis, Wiesław Olejko

Wydział Architektury, Politechnika Śląska

Streszczenie. Tematem rozważań niniejszej dysertacji jest pojęcie „luksusu” w architekturze modernistycznej. Sprecyzowanie znaczenia słowa „luksus” w słownikach wskazuje na jego nieadekwatność w odniesieniu do architektury modernistycznej i dowodzi, że bardziej adekwatne jest słowo *komfort* zdefiniowane jako zespół urządzeń, warunków, zapewniających wygodę i odpowiadający w pełni wymaganiom estetyki. Termin *komfort* wydaje się być bardziej odpowiedni do opisu nie tylko wybitnych dzieł architektury modernistycznej, ale także do opisu całego ruchu modernistycznego w architekturze. Rolą obiektów „luksusowych” w ruchu modernistycznym było propagowanie rozwiązań funkcjonalnych i estetycznych, których większość prawie natychmiast trafiała do powszechnego użytku. Do postawienia takiej tezy upoważnia analiza podstawowych cech ruchu modernistycznego: koncentracja na zagadnieniach funkcjonalności i specyficzna estetyka. Omówione skrótkowo zagadnienia funkcji i estetyki architektury modernistycznej dotyczyły wszystkich rodzajów budynków, niezależnie od rangi i statusu obiektu. Ruch modernistyczny lat 20. i 30. pozostawił po sobie szeroko pojętą praktykę projektową, zwaną funkcjonalizmem, która jako metoda twórcza stosowana w odniesieniu do wszystkich rodzajów zadań projektowych przetrwała do dnia dzisiejszego.

Słowa kluczowe: architektura, modernizm, styl, luksus, komfort

Tematem rozważań niniejszej pracy jest rola obiektów „luksusowych” w architekturze modernistycznej. Bez większego trudu można wykazać, że w dorobku architektury modernistycznej jest wiele obiektów, które w potocznym znaczeniu tego słowa można nazwać luksusowymi. Tymczasem po sprecyzowaniu znaczenia tego słowa w najpopularniejszych słownikach języków obcych, termin „luksus” wydaje się nieadekwatny, nawet w odniesieniu do najwybitniejszych przykładów architektury modernistycznej. W słowniku pod redakcją Władysława Kopalińskiego [2000], słowo *luksus* zdefiniowane jest jako: zbytek, przepych, wystawność, rzecz zbyt kosztowna; por. *komfort*. Słowo *komfort* zdefiniowane jest jako: zespół urządzeń, warunków, zapewniających wygodę i odpowiadający w pełni wymaganiom estetyki. W słowniku PWN [1970] słowo *luksus* zdefiniowane jest następująco: *luksus*: (łac. zbytek, przepych) zbyt kosztowny, kosztowny, wytworny,

pełen przepychu, dotyczący przedmiotu zbytku. Słowo *komfort* zdefiniowane jest jako (ang. comfort) ogół warunków zewnętrznych zapewniających wygodę życiową, łączący dobrobyt i celowość z estetyką i elegancją.

To właśnie terminy użyte w definicji słowa *komfort* wydają się być o wiele bardziej adekwatne do opisu wybitnych dzieł architektury modernistycznej, jak również do opisu ruchu modernistycznego w architekturze, przynajmniej jeśli chodzi o intencje jego propagatorów w początkach XX w.

Celem architektów eksperymentatorów był zarówno udział w całym zakresie działalności projektowej (począwszy od skali urbanistycznej, poprzez wszelkie rodzaje budynków, kończąc na wzornictwie przedmiotów użytkowych), jak i stworzenie powszechnego kanonu estetycznego. Kanon ten charakteryzował się uniwersalnym językiem formalnym, czego skutkiem była jednolita forma elementów składowych budynków, nawet tych o zupełnie odmiennych funkcjach.

Wszegobecny wydaje się być wymiar, w którym architekt służy całemu społeczeństwu, rozwiązuje jego problemy, tworząc ramy dla wszelkich przejawów działalności. Projektuje miasta, budynki, przestrzenie wypoczynku, przedmioty codziennego użytku.

Aby określić znaczenie obiektów luksusowych architektury modernistycznej, należałoby porównać najistotniejsze cechy architektury modernistycznej w tego typu budynkach z obiektami niezaliczonymi do kategorii luksusowych. Architektura modernistyczna zarówno w genezie powstania, jak i w swej istocie (jak każdy nurt w architekturze oraz innych dziedzinach sztuki) jest zjawiskiem wielowątkowym, w którym można wydzielić osobne nurty, a w nich wielkie indywidualności. Można wyróżnić kilka podstawowych haseł głównego nurtu i będących jego kanonem.

Jednym z podstawowych elementów architektury modernistycznej jest *koncentracja na zagadnieniach funkcjonalności*: architektura modernistyczna wydaje się nie robić różnic w tej kwestii, czy mamy do czynienia z „luksusową” willą czy z budynkiem mieszkalnym wielorodzinnym, sposób podejścia do problemu jest ten sam. Metoda analizy potrzeb użytkownika i dostosowanie funkcji prowadziła do racjonalizacji rozwiązań projektowych, „architektura... – przemyślana organizacja procesów życiowych” [Trzeciak 1976]. Oczywiście wśród klasyków tego stylu czynnik ludzki często jest traktowany odmiennie. Le Corbusier interpretuje potrzeby ludzi na swój specyficzny sposób, formułując je tak, jakby człowiek był idealnym odbiorcą tworzonej przez niego architektury. W. Gropius kładł nacisk na społeczną rolę architektury, rozwiązywanie społecznych problemów jest podstawowym zadaniem architekta. L. Mies van der Rohe pracował na strukturach („uniwersalnej przestrzeni”), które miały być pojemne dla wszelkich rodzajów aktywności ludzkiej, co można także uznać za swoistą interpretację funkcjonalizmu. Generalnie jednak szeroko pojęta praktyka projektowa funkcjonalizmu ugruntowała się jako metoda twórcza stosowana w odniesieniu do wszystkich rodzajów zadań projektowych i przetrwała (z licznymi przygodami: brutalizm i strukturalizm przestrzenny, postmodernizm) do dnia dzisiejszego. Najdalej, jeśli

chodzi o traktowanie funkcjonalizmu jako metody twórczej, poszedł Le Corbusier w haśle: *Dom – maszyna do mieszkania*. Dom się upodabnia do maszyny poprzez standaryzację i uprzemysłowienie, dobre wyposażenie i łatwą obsługę, powinien przypominać maszynę idealnym przygotowaniem do pełnienia swoich funkcji. Dążenie Le Corbusiera, aby mieszkanie było przyjaznym miejscem dla mieszkańców, obowiązuje zarówno w „luksusowych” willach (Savoye, Garches), jak i w budynkach wielorodzinnych (Jednostka Marsylska, Berlińska).

Wystawa modelowego osiedla Weissenhof w Stuttgarcie 1927 r. była przeglądem kierunków rozwoju budownictwa mieszkaniowego reprezentowanego nie tylko w Niemczech, ale i w innych państwach europejskich. Nowoczesne, funkcjonalnie wyposażone mieszkania, zrealizowane przez najwybitniejszych ówczesnych twórców (Le Corbusiera, Miesa van der Rohe, W. Gropiusa, J. J. P. Ouda i innych) wprowadzały zupełnie nowy standard w budynkach mieszkalnych. Elementami podnoszącymi komfort omawianych mieszkań były kuchnie zawierające wszystkie niezbędne elementy wyposażenia, (zrewolucjonizowana kuchnia w ślad za zrewolucjonizowanym modelem życia), łazienki, oraz tarasy jako powierzchnie użytkowe i rekreacyjne.

Kolejną istotną cechą architektury modernistycznej jest takie kształtowanie budynku (wolny plan, kształtowanie elewacji itp.), aby zapewnić jak najlepsze doświetlenie, przewietrzanie i kontakt z otoczeniem. Najtrafniej wyraził to S. Giedion w roku 1920

[...] chcemy domu otwartego (...), takiego, który życie czyni lżejszym, który pozwala na zetknięcie się w życiu z koronami drzew, a który nigdy nie daje poczucia, że jest zamknięty [Giedion 1968].

Te postulaty oczywiście najlepiej spełniają takie luksusowe obiekty jak willa Tugendhata w Brnie Miesa van der Rohe, willa dla Steina w Garches i willa „Savoye” Le Corbusiera oraz wiele innych klasycznych przykładów tego nurtu. Domy osiedla w Pessac Le Corbusiera (osiedle robotnicze), pomimo ograniczeń wynikających z faktu, że jest to skromniejszy rodzaj budownictwa, także zostały zaprojektowane w taki sposób, aby zapewnić nieskrępowany dostęp do słońca i zieleni. Spełnienie omawianego postulatu w zabudowie wielorodzinnej było możliwe dzięki rozwiązaniom urbanistycznym. Nowym elementem zabudowy mieszkaniowej był system zabudowy grzebieniowej dominującej w urbanistyce lat 20. Lepszemu nasłonecznieniu służyło usytuowanie budynków w orientacji południkowej, aby każde mieszkanie miało oświetlenie wschodnie i zachodnie, a w przypadku orientacji równoleżnikowej od strony północy sytuowano galerie wraz z kuchniami, łazienkami.

Kolejnym ważnym elementem jest *estetyka ruchu modernistycznego* w architekturze („Użyteczność jest podstawowym prawem estetyki” stwierdza niemiecki architekt Bruno Taut w 1929 roku) [Trzeciak 1976]. Na estetykę mają wpływ następujące czynniki: zależność formy od funkcji, sposób kształtowania elementów budynku, prostota i szczerść wobec konstrukcji i materiałów. Podstawowe hasło twórców architektury modernistycznej *zależność formy od funkcji* oznacza, że funkcja buduje formę obiektu. Forma budynku nie jest efektem wcześniej poczy-

nionych założeń formalnych i estetycznych. Nadrzędność funkcji nad formą doprowadziła do rozbicia doktryny osiowości i symetrii założeń, czego konsekwencją stały się realizacje obiektów rozczłonkowanych, dynamicznych, składających się z elementów wyrażających odmienne funkcje, obiektów oglądanych z każdej strony a co za tym idzie bez wartościowania elewacji na ważniejsze (frontowe) lub mniej ważne (tyłne).

Ryc. 1, 2. Barcelona, Pawilon niemiecki (Mies van de Rohe), wnętrze i płyta dachu, zdjęcia autorów

Fig. 1, 2. Barcelona, the German Pavilion (Mies van de Rohe), the interior and the roof plate, the authors' photographs

Można z całą pewnością stwierdzić, że te zasady kształtowania bryły dotyczyły wszystkich rodzajów budynków. Specyficzne kształtowanie elementów budynku jest być może najbardziej charakterystyczną cechą omawianej architektury, widoczną z zewnątrz i odczytywalną dla laika. Cechą będącą doktrynalną podstawą architektury modernistycznej jest brak dekoracji, ornamentu, ozdób („Ornament to zbrodnia”; Adolf Loss, 1896 rok) [Trzeciak 1976]. Detal architektoniczny wyrażony jest poprzez oszczędne akcenty podziałów (najczęściej poziomych) oraz wyrafinowaną grą układu materiałów, najczęściej naturalnych (beton, ceramika, klinkier, drewno, kamień, szkło). Celem architekta jest gra proporcji poszczególnych elementów, nie zauważalna dla laika, jednak budująca wrażenie prostoty i solidności w odbiorze wizualnym. Detal jako oddzielnie opracowany element występuje głównie jako doprowadzony do perfekcyjnego wykonania element konstrukcyjny lub element wyposażenia wyprodukowany metodą przemysłową poza miejscem budowy. Innym istotnym elementem architektury modernistycznej jest zastąpienie tradycyjnego okna jako otworu w ścianie oknem „pasmowym” zapewniającym lepszy dostęp światła do wnętrza. Dalszą konsekwencją tego rozwiązania było uwolnienie narożnika ściany poprzez zastosowanie okna narożnego (łatwe dzięki konstrukcji żelbetowej pozwalającej na odsunięcie słupa od ściany zewnętrznej budynku). Ostatnim elementem, o którym należałoby wspomnieć jest *prostota i szczerłość wobec konstrukcji i materiałów*. Szczerłość wobec konstrukcji wyrażała się głównie w rozdziale elementów czynnych i biernych w budynku. Elementy konstrukcyjne, głównie słupy, podtrzymują stropy i dach, ściany wewnętrzne budynku służą jedynie podziałowi przestrzeni, ściany zewnętrzne tylko

osłaniają). Szczerłość wobec materiałów przy braku dekoracji, polegała na wykorzystaniu ich naturalnych walorów.

Jednym z wynalazków architektury modernistycznej (szczególnie Le Corbusiera) było odkrycie walorów estetycznych surowego betonu, który był wcześniej stosowany tylko jako element konstrukcyjny wymagający odpowiedniego wykończenia.

Ryc. 3. Barcelona, Pawilon niemiecki (Mies van de Rohe), widok założenia, zdjęcie autorów

Fig. 3. Barcelona, the German Pavilion (Mies van de Rohe), a view of the establishment, the authors' photographs

Omówione skrótowo zagadnienia estetyki architektury modernistycznej dotyczyły w większym lub mniejszym zakresie wszystkich rodzajów budynków, niezależnie od rangi i statusu obiektu. Reguły architektury modernistycznej dotyczące zagadnień funkcji, formy, estetyki wydają się obowiązywać we wszystkich rodzajach działalności twórczej architektów. Celem architektów modernistycznych nawet w przypadku zamówień klientów z zasobnymi portfelami nie było tworzenie obiektów luksusowych w powszechnym znaczeniu tego słowa. Generalnie, jako ideolodzy ruchu nowoczesnego zainteresowani byli wprowadzeniem w życie „doktryny”, która totalnie organizowała życie człowieka. Wszechobecność zasad modernizmu spowodowała powszechność stosowania jej podstawowych składników. Budynki „luksusowe” w postaci np. willi mieszkalnych były najlepszą demonstracją idei w stanie „czystym”, gdzie wszystkie wspomniane elementy słownika architektury modernistycznej mogły zaistnieć nie skrzepowane żadnymi ograniczeniami. W pawilonie niemieckim w Barcelonie Miesa van de Rohe (ryc. 1, 2, 3, 4) mamy do czynienia z abstrakcyjną kompozycją składającą się ze szkieletowej konstrukcji stalowej, płyty poziomej dachu, z płyt pionowych nieprzezroczystych i przezroczystych ścian. Takie rozwiązanie wymaga przede wszystkim przestrzeni i odpowiedniego otoczenia, aby mogła być zrealizowana idea wzajemnego przenikania się wnętrza budynku i przestrzeni zewnętrznej, pełnej światła i zieleni.

Z drugiej strony trudno byłoby uznać stosowanie rozwiązań z pawilonu w Barcelonie polegające na uwolnieniu ścian budynków od funkcji nośnej poprzez wy-

suniecie poza słupek, za racjonalne w budynku mieszkaniowym jednorodzinnym typu szeregowego lub budynku wielorodzinnym.

Ryc. 4. Barcelona, Pawilon niemiecki (Mies van de Rohe), widok założenia, zdjęcie autorów

Fig. 4. Barcelona, the German Pavilion (Mies van de Rohe), a view of the establishment, the authors' photographs

Rolą obiektów „luksusowych” w ruchu modernistycznym było propagowanie rozwiązań funkcjonalnych i estetycznych, których większość prawie natychmiast trafiała do powszechnego użytku. W pawilonie niemieckim w Barcelonie, w willi Tugendhata w Brnie, w willi „Savoye” te rozwiązania miały znamiona luksusu, jednak przeniesione na grunt budownictwa powszechnego podnosiła komfort życia mieszkańców, a funkcjonalizm jako sprawdzona metoda twórcza przetrwała do dnia dzisiejszego.

PIŚMIENNICTWO

- Giedion S., 1968. *Przestrzeń, czas i architektura*, Warszawa.
 Jencks Ch., 1978. *Ruch nowoczesny w architekturze*. Wyd. Art. Film., Warszawa.
 Kopaliński W., 2000. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Świat Książki, Warszawa.
 Latour S., Szymski A., 1985. *Rozwój współczesnej myśli architektonicznej*. PWN, Warszawa.
 Pevsner N., 1976. *Historia architektury europejskiej*. Wyd. Art. Film., Warszawa.
 Słownik wyrazów obcych, 1970. PWN, Warszawa.
 Trzeciak P., 1976. *Przygody architektury XX wieku*. Warszawa.

EGALITARIANISM LUXURY OF MODERNIST ARCHITECTURE

Abstract. The idea of „luxury” is the subject of this dissertation. Dictionary definition of the term “luxury” indicates that this notion is not proper for the modernist architecture, and proves that the comfort is more adequate. The meaning of “comfort” in dictionary is explained as a group of equipment, living conditions which ensure comfort and meet the aesthetic’s requirements. The term “comfort” seems to be more appropriate for the description of both the outstanding works of modern architecture and the whole modernism movement. The propagation of functional ana

aesthetic solutions was the main role of “luxury” objects in modernism movement. The majority of them almost instantly became commonly used. This thesis result from the analysis of the basic attributes of the modernism movement: concentration on the functionality issues and a specific aesthetics. The questions of the function and the aesthetic of the modernist architecture concerned all types of buildings regardless the rank and the status of the object. The modernism movement of the 20s and 30s left a design practice called functionalism, which as a creative method used for all kinds of design tasks survived to the present day.

Key words: architecture, modernism, style, luxury, comfort